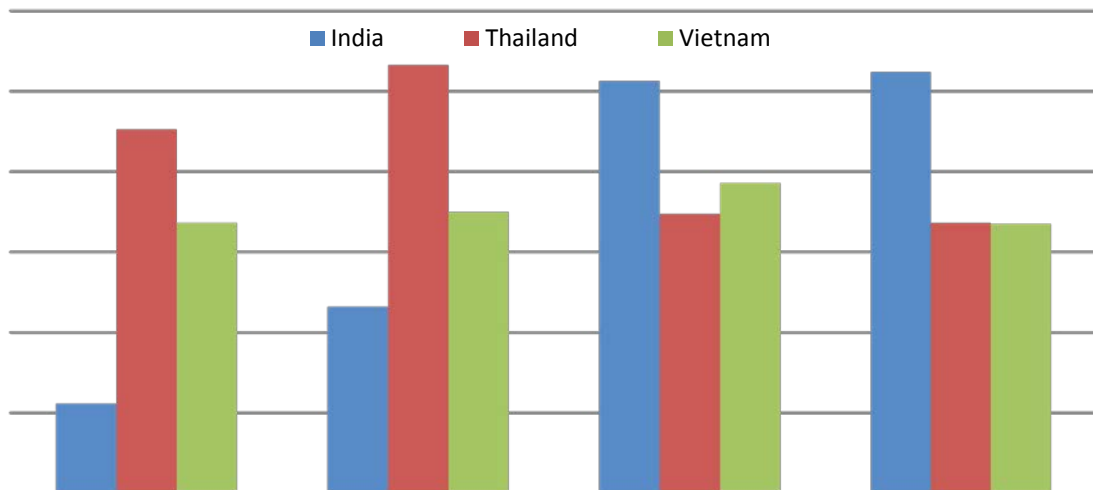

บทที่ 1

บทนำ

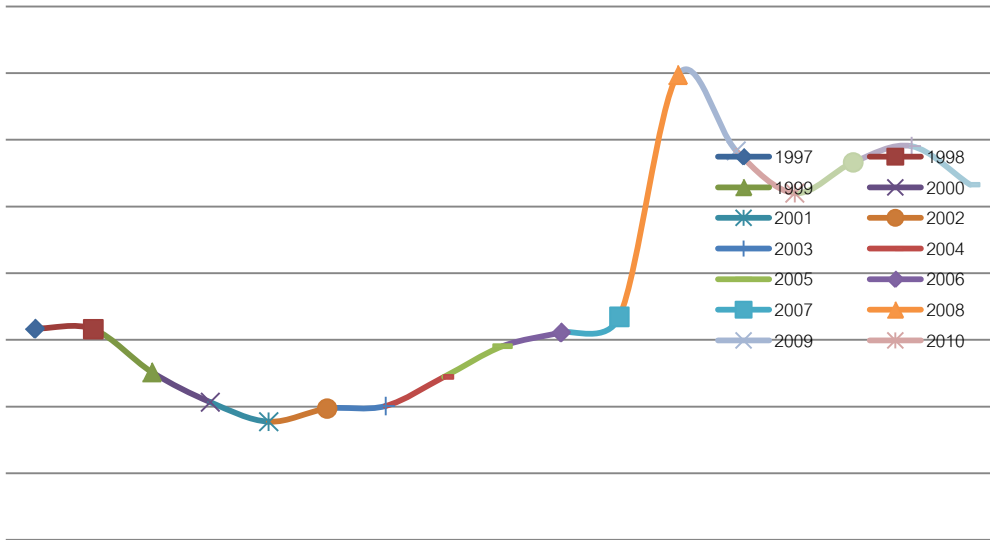
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ข้าวเป็นพืชอาหารหลักสำหรับคนไทยมาเป็นระยะเวลาช้านาน การปลูกข้าวกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเกษตรกรไทยจนกลายเป็นแหล่งกำเนิดของความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมที่ฝังรากลึบต่อเนื่องกันมาทุกยุคทุกสมัย นอกจากนี้ การผลิตข้าวในแต่ละปียังมีปริมาณมากเพียงพอที่จะเหลือส่งออกจนทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าเกษตรส่งออกที่สำคัญและทำให้ประเทศไทยก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้ส่งออกข้าวเป็นอันดับหนึ่งของโลกในช่วงเวลาทศวรรษที่ผ่านมา (สมพร และคณะ, 2552) อย่างไรก็ตาม เมื่อสามปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ.2555) ประเทศไทยได้เริ่มสูญเสียตำแหน่งการเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลกมาเป็นอันดับสามให้กับอินเดียและเวียดนาม ตามลำดับ ดังแสดงในภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ปริมาณส่งออกข้าวโดยรวมของผู้ส่งออก 3 อันดับแรกของโลก
(หน่วย: เมตริกตัน)
ที่มา: USDA, 2557

เมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่งโดยตรงอย่างประเทศเวียดนามซึ่งส่งออกข้าวประเภทเดียวกับข้าวหลักของไทยคือ ข้าวขาวแล้ว พบว่า ประเทศไทยเสียเปรียบในการแข่งขันมากขึ้นเนื่องจากราคาข้าวของไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นมาโดยตลอดในตลาดข้าวคุณภาพปานกลางถึงต่ำ เช่น ข้าวขาว 100% ชั้น 2 และปลายข้าวขาว เป็นต้น โดยเฉพาะช่วง 4 ปีที่ผ่านมาในยุคที่รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายจำนำข้าวแบบเข้มข้น ก็ได้ทำให้ข้าวไทยมีราคาส่งออกสูงขึ้นด้วยจนกระทบต่อความสามารถในการแข่งขัน (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2556) ดังจะเห็นได้จากภาพที่ 1.2

ภาพที่ 1.2 ราคาส่งออกเฉลี่ยข้าวคุณภาพปานกลางถึงต่ำของไทย ระหว่างปี พ.ศ.2540-2556 (หน่วย: ดอลลาร์สหรัฐ ต่อตัน, FOB)
ที่มา: USDA, 2557

เมื่อพิจารณาข้อมูลปริมาณและมูลค่าส่งออกข้าวล่าสุดในปี พ.ศ.2556 (ตารางที่ 1.1) พบว่า แม้ว่าประเทศไทยจะส่งออกข้าวขาวในปริมาณมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวประเภทอื่นๆ แต่ในแง่มูลค่าส่งออกพบว่า ข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นข้าวคุณภาพสูงในตลาดต่างประเทศ กลับมีมูลค่าส่งออกมากกว่าถึงเกือบร้อยละ 30 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตลาดข้าวขาวของไทยอยู่ในตลาดข้าวที่มีคุณภาพต่ำซึ่งมีการแข่งขันด้านราคารุนแรง โดยเฉพาะกับคู่แข่งหลักจากเวียดนามที่มีคุณภาพข้าวใกล้เคียงกับข้าวขาวไทยแต่มีราคาถูกกว่า ในขณะที่ข้าวหอมมะลิอยู่ในตลาดข้าวที่มีคุณภาพสูง สามารถกำหนดราคาที่สูงขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอิทธิพงศ์ มหาธนเศรษฐ์ (2556) ที่ว่า ในกรณีการส่งออกข้าวขาวทั่วไปและข้าวคุณภาพปานกลางจนถึงคุณภาพต่ำนั้น ประเทศไทยไม่มีอำนาจเหนือตลาดในการกำหนดราคาส่งออกไปยังประเทศคู่ค้าสำคัญ เช่น จีน อินเดีย ฮ่องกง สหรัฐอเมริกา และแอฟริกาใต้ เพราะต้องเผชิญกับการแข่งขันอย่างรุนแรงจากข้าวของคู่แข่งที่มีคุณภาพใกล้เคียงกันแต่มีราคาถูกกว่า

ตารางที่ 1.1 ปริมาณและมูลค่าส่งออกข้าวของประเทศไทย จำแนกตามประเภทข้าว ในปี พ.ศ.2556

ประเภทข้าว	ปริมาณส่งออก (เมตริกตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)
รวม	6,612,620	133,852
(1) ข้าวขาว	2,647,817	39,896
(2) ข้าวหอมมะลิ	1,477,869	51,616
(3) ปลายข้าว	632,735	10,659
(4) ข้าวเหนียว	137,451	3,609
(5) ข้าวเหนียว	1,650,832	26,423
(6) ข้าวกล้อง	65,906	1,648
(7) อื่นๆ	9	1

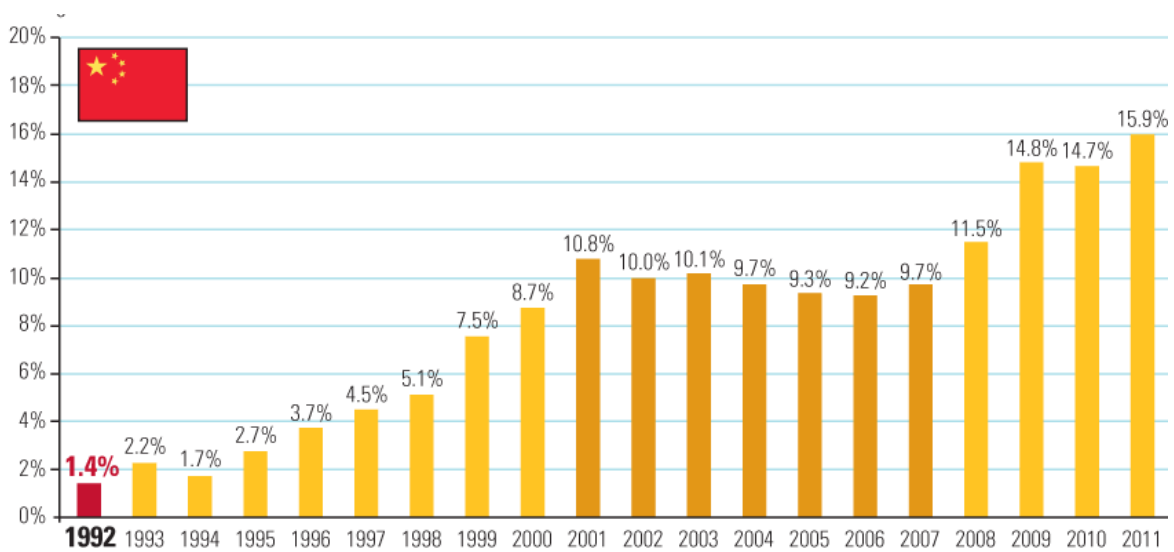
ที่มา: TREA, 2557

จากข้อมูลต่างๆข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ศักยภาพทางการแข่งขันในการส่งออกข้าวของไทยกำลังถูกท้าทาย โดยเฉพาะจากประเทศคู่แข่งหลักอย่างข้าวเวียดนามแล้ว หากประเทศไทยไม่รีบปรับปรุงเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้มากขึ้น ในอนาคตก็อาจสูญเสียมูลค่าตลาดและความสามารถในการส่งออกข้าวที่มีคุณภาพสูงต่อไปได้ นอกจากนี้ ได้มีการคาดการณ์ว่า ในช่วง 10 ปีข้างหน้าปริมาณข้าวทั่วโลกจะเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆในระหว่างปี พ.ศ.2554-2565 หลังจากนั้นการบริโภคข้าวจะลดลง โดยมีสาเหตุสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ อัตราของประชากรในเอเชียซึ่งส่วนใหญ่บริโภคข้าวจะชะลอตัวลง การอพยพของประชากรชนบทเข้าสู่เมือง รายได้ต่อหัวของประเทศผู้บริโภคข้าวสูงขึ้น และคนเอเชียเริ่มหันไปบริโภคอาหารอื่นแทนข้าวมากขึ้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลทำให้การบริโภคข้าวต่อหัวลดลงในอนาคต รวมถึงราคาข้าวในตลาดโลกก็มีแนวโน้มลดลงในช่วงเวลา 10-20 ปีข้างหน้าด้วย (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2556) จากแรงกดดันของปัจจัยต่างๆที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและความไม่แน่นอนของตลาดส่งออกข้าวแต่ละแห่งที่จะมีมากขึ้นในอนาคต จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยในเชิงลึกลงไปในแต่ละตลาด โดยการเปรียบเทียบให้เห็นศักยภาพทางการแข่งขันในการส่งออกข้าวของไทยและคู่แข่งอย่างรอบด้านชัดเจน รวมถึงการศึกษาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคในการส่งออกข้าวของประเทศไทยในอนาคต ก็จะสามารถนำไปกำหนดแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาข้าวส่งออกของไทยให้ตรงกับความต้องการของตลาดนั้นๆได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ผลการทบทวนงานวิจัยสำคัญในอดีตพบว่า การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพทางการส่งออกข้าวของประเทศไทยและประเทศคู่แข่งหลักในแต่ละตลาดยังมีไม่มากนักและส่วนมากก็จะศึกษาในตลาดส่งออกข้าวสำคัญของไทยในปัจจุบัน เช่น งานวิจัยของอัทธ์ พิศาลวานิช และคณะ (2554) ที่ได้ศึกษาความอยู่รอดของข้าวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยการเปรียบเทียบศักยภาพการผลิต การค้า และนโยบายของข้าวไทยกับเวียดนามคู่แข่งหลักในตลาดอาเซียน หรืองานวิจัยของอรรถพร ศรีโสภณพันธ์ และคณะ (2556) ซึ่งได้ศึกษาข้าวเหนียวไทยภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในเชิงมหภาคด้านสถานการณ์การผลิต การเปลี่ยนแปลงอุปทาน และการส่งออกข้าวเหนียวในภูมิภาคอาเซียน เป็นต้น นอกจากนี้ก็จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ในภาพรวมหรือตลาดโลก เช่น งานวิจัยของนิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ (2556) ได้ศึกษา

เรื่อง ยุทธศาสตร์ข้าวไทย การวิจัยพัฒนาข้าวไทยและการมองไปข้างหน้า หรือไม่ก็เป็นการศึกษาเฉพาะในกลุ่มตลาดที่เป็นคู่ค้าหลักของข้าวไทยในช่วงที่ผ่านมา เช่น งานวิจัยของอิทธิพงศ์ มหาธนเศรษฐ์ (2556) ที่ได้ทำการวิเคราะห์การแข่งขันในตลาดส่งออกข้าวของไทยในตลาดส่งออกหลัก ได้แก่ จีน อินโดนีเซีย สหรัฐอเมริกา และแอฟริกาใต้ ทั้งแบบพิจารณาข้าวส่งออกรวมทุกประเภท และตามประเภทข้าวคือ ข้าวหอมมะลิ ข้าวเหนียว และข้าวหนึ่ง เป็นต้น กระนั้นก็ตาม งานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดก็ได้แสดงทัศนะถึงทิศทางการส่งออกข้าวของไทยในอนาคตไปในทางเดียวกันว่า นอกจากการเร่งปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตและลดต้นทุนการผลิตข้าวแล้ว ประเทศไทยควรส่งเสริมส่งออกข้าวที่มีคุณภาพมากขึ้น เนื่องจากปริมาณส่งออกข้าวโดยรวมในอนาคตจะเพิ่มไม่มากนัก และการส่งออกข้าวขาวจะมีความอ่อนไหวต่อราคาสูงแข่งขันได้ยาก จึงควรเน้นไปที่การพัฒนาตลาดข้าวที่มีศักยภาพสำหรับข้าวคุณภาพสูงในอนาคตให้มากขึ้น เช่น การพัฒนาตลาดข้าวหอมมะลิในประเทศที่มีศักยภาพคือประชากรมีรายได้ต่อหัวมากขึ้น ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพฤติกรรมผู้บริโภคข้าวโดยหันมาบริโภคข้าวหอมมะลิของไทยซึ่งเป็นข้าวคุณภาพสูงและมีคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากข้าวประเภทอื่นๆ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาศักยภาพในการส่งออกข้าวของประเทศไทยในตลาดจีน โดยเปรียบเทียบกับคู่แข่งหลักในตลาดคือประเทศเวียดนาม เนื่องจากยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ศึกษามาก่อน และจีนก็เป็นประเทศที่มีสัดส่วนของการขยายตัวในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติมาก (GDP Growth) และเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากการเติบโตของ GDP โลกทั้งหมดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ดังแสดงในภาพที่ 1.3 อันทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรจีนสูงขึ้นมาโดยตลอด ดังนั้น จีนจึงเป็นตลาดที่มีศักยภาพสำหรับข้าวคุณภาพสูงของไทยในอนาคต แม้ว่าที่ผ่านมาจีนจะมีได้เป็นตลาดส่งออกข้าวที่สำคัญของไทยดังเช่นประเทศคู่ค้าหลักซึ่งได้แก่ เบนิน อิรัก แอฟริกาใต้ หรือแคเมอรูนก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จีนน่าจะเป็นตลาดที่สามารถพัฒนาให้เป็นตลาดข้าวคุณภาพสูงของไทยได้ในอนาคตอันใกล้ และจีนก็เป็นประเทศที่นำเข้าข้าวมากที่สุดในโลกเมื่อปี พ.ศ.2556 ที่ผ่านมามีมูลค่า (USDA, 2557) นอกจากนี้ จีนยังเป็นคู่ค้าอันดับหนึ่งของไทยในตลาดส่งออกสินค้าโดยรวม โดยมีมูลค่าส่งออกกว่า 824,600 ล้านบาทในปี พ.ศ.2556 (กระทรวงพาณิชย์, 2557)

ภาพที่ 1.3 สัดส่วนของจีนจากการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของโลก ระหว่างปี พ.ศ.2535-2554
ที่มา: U.S. Global Investors, 2557

สำหรับรายละเอียดของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพและปัจจัยที่กำหนดศักยภาพในการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีนทั้งจากข้อมูลเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องและการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับผู้ประกอบการส่งออกข้าวที่เป็นสมาชิกของสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของผู้ประกอบการและมีการบริหารจัดการข้อมูลการส่งออกข้าวของไทยอย่างเป็นระบบ รวมถึงเจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะทำการคาดคะเนอุปสงค์ต่อข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนในอนาคตช่วงระยะเวลา 10 ปีข้างหน้า รวมทั้งวิเคราะห์การตอบสนองของราคาส่งออกข้าวของไทยในตลาดจีนต่อตัวแปรสำคัญทางเศรษฐกิจ โดยจะทำการวิเคราะห์ทั้งในภาพรวมและแยกตามประเภทข้าว อันได้แก่ ข้าวขาว ข้าวหอมมะลิ และข้าวเหนียว ซึ่งผลงานวิจัยในอดีตชี้ให้เห็นว่า เป็นสินค้าที่มีศักยภาพในตลาดข้าวจีนทั้งในปัจจุบันและอนาคต (อิทธิพงษ์ มหาธนเศรษฐ์, 2556) ตลอดจนการศึกษาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคในการส่งออกข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนโดยเปรียบเทียบกับประเทศเวียดนาม ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่เพียงพอสำหรับนำไปเป็นแนวทางพัฒนาการส่งออกข้าวไทยไปยังตลาดจีนของผู้เกี่ยวข้องต่อไปได้

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพทางการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีน
- 1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่กำหนดศักยภาพในการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีน
- 1.2.3 เพื่อคาดคะเนอุปสงค์ต่อข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนในช่วงระยะเวลา 10 ปีข้างหน้า และวิเคราะห์การตอบสนองของราคาส่งออกข้าวของไทยในตลาดจีนต่อตัวแปรทางเศรษฐกิจ
- 1.2.4 เพื่อศึกษาจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคในการส่งออกข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนโดยเปรียบเทียบกับประเทศเวียดนาม

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

- 1.3.1 การศึกษาเปรียบเทียบศักยภาพทางการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีนครั้งนี้ มีขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมทั้งการส่งออกข้าวในภาพรวมและแยกตามประเภทข้าว ได้แก่ ข้าวขาว ข้าวหอมมะลิ และข้าวเหนียว
- 1.3.2 โครงการวิจัยนี้มีขอบเขตประชากรที่ทำการศึกษา ประกอบด้วย ผู้ประกอบการส่งออกข้าวไทยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนไทยที่เกี่ยวข้อง โดยไม่รวมถึงผู้บริโภคในตลาดจีน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.4.1 ทราบศักยภาพเชิงเปรียบเทียบทางการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีน
- 1.4.2 ทราบปัจจัยที่กำหนดศักยภาพในการส่งออกข้าวของประเทศไทยและเวียดนามในตลาดจีน
- 1.4.3 ทราบผลการคาดคะเนอุปสงค์ต่อข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนในช่วงระยะเวลา 10 ปีข้างหน้า และการตอบสนองของราคาส่งออกข้าวของไทยในตลาดจีนต่อตัวแปรทางเศรษฐกิจ
- 1.4.4 ทราบจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคในการส่งออกข้าวของประเทศไทยในตลาดจีนโดยเปรียบเทียบกับประเทศเวียดนาม
- 1.4.5 ทราบแนวทางพัฒนาการส่งออกข้าวของประเทศไทยในตลาดจีน